

- *Како то? - интересовао се Ћосић?*
- *Мани бога ти - рече Жарко и одмахну руком, желећи да тиме одагна непријатно сећање.*
- *Да вас није вређала, као што то комунисти знају?*
- *Што се тога тиче, умрла је јуначком смрћу. Пркосила је до краја живота. Задње речи са којима се опросила биле су: „Живела Русија“.*
- *Није то за комунисте ништа необично.*
- *То није, али нас је изненадило нешто друго. Замисли, завршила је факултет у Београду, пре четири Године. Вуцала се са комунистима, а остала читава! Невина!...*
- *Јеси ли си Гуран у то?*
- *Бојан је био први. Он ми је рекао, када сам после њега ја дошао на ред.*

И ето, тако се шапатом, у „поверењу“, преносио део истине о Стојиним мучењима и тешком предсмртним часовима. Грозота која и без потпуног сазнања догађаја и истине до краја, сувише је велика.¹⁷⁵

ЦЕЗНЕР Јосипа ЈОСИП, рођен 1897 у Сомбору, живео у Чачку; заклан у Лисицама 1943.

ЦУПАРИЋ Арсенија МАРКО, трговачки помоћник, рођен 1921. у Ивањици, живео у Чачку; члан КПЈ; борац Чачанског НОП одреда и Друге пролетерске бригаде; као тежак рањеник после свирепог мучења стрељан у Трудову марта 1944.

ЦОКОВИЋ Анђелка ДОБРОСАВ - ЦОКОВАЦ, обућар, рођен 1910. у Сјеници, живео у Чачку; борац чачанског НОП одреда и Друге пролетерске бригаде; стрељан у Босни 1942.

ЖРТВЕ ЖАНДАРМА, НЕДИЋЕВАЦА И ЉОТИЋЕВАЦА

Можда ови подаци о жртвама жандарма, недићеваца и љотићеваца говоре да они нису били посебно острашћени у прогону комуниста, њихових присталица и сарадника и да их они нису масовно убијали. Међутим, мора се имати у виду да су они били блиски сарадници окупатора и да су учествовали у многим акцијама када су комунисте робили, приводили, осуђивали и стрељали. Не треба заборавити да су ове војне групације, заједно са четницима, највећи број партизана који су живели, или су се били склонили, по селима похватили и

Стрељање комуниста и родољуба у Чачку

предали Немцима, који су их стрељали. Према томе, њихови злочини, као и злочини четника, у великој мери су приписани Немцима или Бугарима, јер су они били помагачи, па њихова одговорност треба да буде подељена.

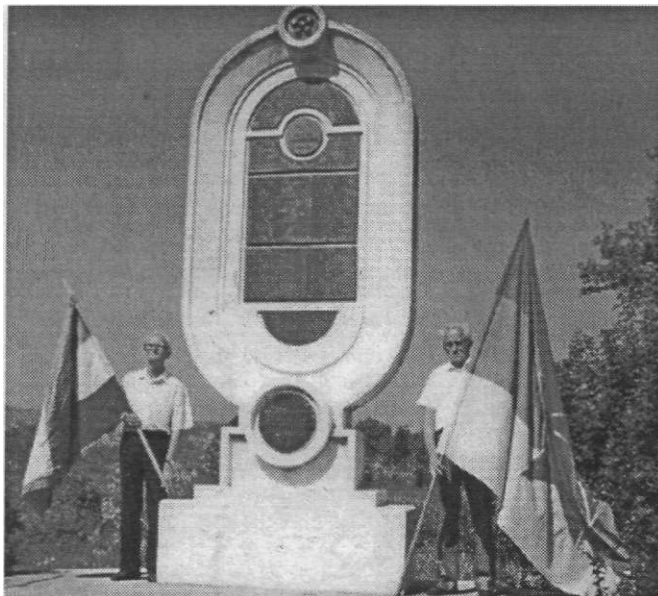
Оно што се зна, сигурно је да ни недићевци и љотићевци, мислимо на њихове војне формације, нису своје жртве у тој мери мучили као што су то радили четници и припадници Специјалне полиције.

Не може се заборавити ни чињеница да су окупаторске снаге у више случајева користиле ове јединице и код масовног стрељања, као што је било 20. јула 1941. на игралишту „Борца“ у Чачку. Забележено је да су ове групације убили још 25 грађана, углавном припадника НОП-а.

СТАДИОН „БОРЦА“

На игралишту Фудбалског клуба „Борац“ у Чачку, 20. јула 1941. године, под надзором немачких војника, жандарми су стрељали 12 бораца и других грађана. Било је то прво масовно стрељање на нашем простору по окупацији земље.

Стрељани су:

Стадион Борца - Одавање поште стрељаним Родољубима

КАТАНИЋ Радисава др **МОМЧИЛО**, лекар, рођен 1912. у Рековцу, живео у Горњем Милановцу и Чачку; учествовао у припреми устанка; члан Штаба - санитетски референт Чачанског НОП одреда; ухватили га Немци и жандарми у Горњој Горевници.

ДОКТОР

Студирао је медицину у Грацу, а завршио у Београду. Специјализирао је кожно-венеричне болести. Био је под великим утицајем свога зета др Драгише Мишовића, тако да се још као студент укључио у напредни студенски покрет. Био је више Година председник мензе студената медицине, која је стециште напредних студената. По завршетку студија враћа се у Чачак и помаже у раду др Мишовићу, али и у политичкој борби. Када је полиција, 1939. Године, убила др Драгишу Мишовића, др Момчило Катанић преузима његову лекарску ординацију и још више се укључује у борбу радничке класе. Учествовао је у свим акцијама које је организовала КПЈ и помагао партију материјално. Уочи рата, дао је новац Окру-

жном комитету КПЈ за Чачак за набавку машине за умножавање пропагандног материјала. Био је врло способан лекар. Код њега су долазили на лечење сељаци из удањених села, па чак и из Санџака. Доктор Катанић није тражио прво новац, па онда да прегледа и лечи болеснике, већ је болесне прегледао и лечио, па ако су му давали новац узимао је, а уколико неко није имао да му одмах плати, није правио питање око тога. Са сељацима није разговарао само о лечењу, већ и о њиховим проблемима и материјалним тешкоћама. Пошто је познавао проблеме пољопривреде, саветовао им је коју врсту пшенице и кукуруза да сеју, како би имали веће приносе. Говорио им је које воћке да саде и како да их негују, коју врсту стоке да гаје. Причао им је о пољопривреди у Данској, Холандији, а нарочито у Совјетском Савезу. Набављао је сељацима нове врсте семена и саднице. Устаничке 1941. Године међу првима је ступио у Чачански партизански одред „Др Драгиша Мишовић“, где је 6. јула 1941. Године постављен за члана Штаба одреда за санитарску службу. Долазећи међу борце, објашњавао им је на каквим местима треба да успоставе логор, због чега мора да је близу воде, где да спавају, где да им буде кухиња и клозети. Препоручивао им је да спавају напољу у шуми када год је то могуће, а под себе да стављају просушену напрат и да је чешиће мењају, као и да се сваког јутра перу хладном водом до појаса, а увече да перу ноге у хладној води и да се што чешиће купају и облаче чисто рубље. Показивао им је како да уреде обућу да им се у току дана не би повређивале ноге, како да се крећу у маршу да би се мање замарали, када да пију воду у току покрета и како да проверавају да ли је добра за пиће. Говорио им је и о највећем непријатељу војске у рату - вашима, које преносе тифус. Саветовао им је да се шишају. За време јела објашњавао им је како треба да се хране и због чега не треба да пију алкохол.¹⁷⁶

ЋУРЧИЋ Милете АЛЕКСАНДАР-АЦО, дипломираи правник, рођен 1887. у Чачку; члан КПЈ; ухапшен изненада од стране Немаца.

НАФТАЛИ Јакова ДАВИД, професор, рођен 1904. у Београду, живео у Чачку; члан КПЈ.

МИЛОШЕВИЋ Илије МИЛОШ, столар, рођен 1900. у Превишу у Црној Гори, живео у Чачку.

ГАЈОВИЋ Миладина АЛЕКСАНДАР, земљорадник, рођен 1922. у Мрчајевцима; члан КПЈ.

РАДОВИЋ Велимира БРАНКО, земљорадник, рођен 1923. у Катрги; члан СКОЈ-а.

ПЕТРОНИЈЕВИЋ Драгољуба ЖИВОТА, ученик учитељске школе, рођен 1922. у Бечњу; члан СКОЈ-а; борац Љубићког батаљона.

БЛАГОЈЕВИЋ Милица РАНИСЛАВ, кројач, рођен 1885. у Пухову, живео у Чачку; активиста радничког покрета; сарадник КПЈ.

БЛАГОЈЕВИЋ Тома СРЕТЕН, земљорадник, рођен 1876. у Горњој Горевници; ухватили га Немци у Горњој Горевници, отерали у Чачак, где је стрељан.

ГРУЈИЧИЋ Сава ЖИВКО, земљорадник, рођен 1922. у Горњој Горевници; ухватили га Немци у Горњој Горевници.

ГРУЈИЧИЋ Арсенија СОФИЈА, домаћица, рођена 1895. у Горњој Горевници; ухватили је Немци у Горњој Горевници.

АРСЕНИЈЕВИЋ ОБРАД, рођен у Ужицу (непознати даљи подаци)^{176/a}

Тела свих стрељаних сахрањена су у заједничку гробницу на Чачанском гробљу. У ту гробницу су после рата сахрањене кости још 16 бораца Друге пролетерске бригаде, које су прикупљене на ратном попршту. То је данас Гробница пролетера.

ПОЈЕДИНАЧНА СТРЕЉАЊА ПО СЕЛИМА

ВАСОВИЋ Ковине РАДОШ, земљорадник, рођен 1920. у Зеокама; борац Драгачевског батаљона; стрељали га недићевци код школе у Зеокама 1. децембра 1941.

СУСУРОВИЋ Милана ВАСИЛИЈЕ, жандарм, рођен 1911. у Лису; ухватили га љотићевци и отерали у Ужице, где је стрељан у јуну 1943.

ДРАГИЋ Гаврила МИЛУТИН, земљорадник, рођен 1914. у Пшанику; убили га жандарми у Пшанику 11. августа 1941.

ИКОДИНОВИЋ Милете МИЛОЈКО, ковач, рођен 1900. у Гучи; борац Драгачевског батаљона; исекао га секирицом у Гучи зликовац Милан Ваљевац 29. новембра 1941.

НОВАКОВИЋ Сретена РАДИША, учитељ, рођен 1905. у Гучи; члан КПЈ; борац Драгачевског батаљона; заробили га четници и предали љотићевцима; исекао га секирицом зликовац Милан Ваљевац на гробљу у Гучи 6. децембра 1941.

ГЛАВОЊИЋ Јеротија АНДРИЈА, земљордник, рођен 1920. у Горачићима; члан Среског комитета КПЈ за Драгачево; организатор устанка у Драгачеву; борац Драгачевског батаљона убили га као илегалца четници и припадници Пољске страже у Грабу 24. августа 1942.

ПОСЛЕДЊА БОМБА

Међутим, неколико дана после одласка Милице Вучетић, за овај подухват се сазнало, па је Андрија, коначно, морао да пређе у илегалност.

Скривао се у Грабу, код Милијане Вујовић, која је била близак сродник Андријиној супрузи. Милијана је активно сарађивала са партизанима, док је њен супруг био злогласни Чедо Вујовић.

У Грабу није могао дуго да се одржи. Јер, Чедо је сазнао где се Андрија скрива, па је 23. августа, довео припаднике Српске пољске страже. Опколили су итали, на којој се скривао. Позвали су га да се преда, али је он договором пуцњима. Активирао је једну од две бомбе, које је имао, и бацио... Није имао готово никакву шансу, али-вредело је покушати. Јер, другог излаза, заиста није било. Сем да је птица, па да одлети. Ито невидљива. Јер, био је у митраљеском обручу.

Скочио је са итали.

Запуцали су и ранили га. Пао је. Почели су да му се приближавају. Извадио је другу бомбу, активирао је и ставио под себе.

Био је тешко изранављен.

Чедо је довео Милијану и Љубицу Вујовић и наредио им, пошто су Андрију чувале, да око њега, док умире, играју!

Тако је погинуо Андрија Главоњић.

После тог, у Чедовој кући све се орило од песме и весеља.

Исте вечери ухапшен је Саво Главоњић. Ухапшене су и Милијана и Љубица Вујовић, па су, све троје, заједно са Боги-

ћем Васовићем и Велимиром Шипетићем из Граба спроведени у Гучки затвор.

У Гучи су били неколико дана, па су одведени у краљевачки завор.¹⁷⁷

ЈАКОВЉЕВИЋ Илије СЛОВОЉУБ, ученик гимназије, рођен 1921. у Видови; члан СКОЈ-а; борац Љубићког батаљона; ухватили га жандарми и стрељали у Миоковцима у ноћи између 14. и 15. августа 1941.

ПАУНОВИЋ Вујице БЛАГОЈЕ, дипломирани правник, рођен 1915. у Доњој Трепчи; члан КПЈ; илегално радио у Београду; крајем 1943. Покрајински комитет КПЈ за Србију послао га је за организационог секретара Окружног комитета КПЈ за Ниш; рањен у борби против четника и жандарма, а затим заробљен и обешен у Бољевцу 3. априла 1943.

НИКОЛИЋ Богосава ДЕСИМИР, столар, рођен 1921. у Брђанима, живео у Љубићу; борац Љубићког батаљона; стрељали га љотићевци у Пожеги (ужичкој) 12. децембра 1941.

КЛАСАНОВИЋ Миленка ВОЈИН, земљордник, рођен 1916. у Миоковцима; убили га недићевци у Миокоцима 4. октобра 1943.

ЛАЗОВИЋ витомира ЖИВОРАД, земљорадник, рођен 1922. у Миоковцима; ухапсили га љотићевци 4. октобра 1943. и од тада му се губи сваки траг.

ЂУРИЋ Драгослава МИЛУТИН-МИЋО, ученик гимназије, рођен 1923. у Мојсињу; члан СКОЈ-а; борац Љубићког батаљона; убили га жандарми у сукобу у Мојсињу 9. септембра 1941.

ВАЉЕВАЦ

ШесШ дана касније аГенШ Вукосављевић се, у праШњи Немаца, поново нађе у Мојсињу. Ушао је у кућу Радоша Ђурића, који је укочен од реуме, лежао непокретан у посШељи. Обесни психопата, унесећи се у лице изнемоГлом човеку, обраћао се претећим Гласом:

- Јеси ли чуо за Милана Ваљевца?

- Чуо сам, Господине.

Онда иронично добази:

- Д ја сам тај Милан.

Домаћин је ћутао, скренувши поглед са крвниковог лица.

А овај је садистички настављао да уједа за рањено срце несрећног оца.

- Знаш ли ти да сам ја убио оног твог балавца?

За тренутак настаде стравична тишина, коју аГент прекиде заједљивим питањем:

- Шта кажеш на ту чињеницу?

- Шта има ту да се говори? Водили сте борбу. Мој син је био нејак и неук. Уз то, ратничка срећа му не беше наклоњена - образлагао је отац злокобну судбину, која се ТОГ ПО-тресног септембарског дана, беше обрела на душе чланова његове породице.

Незадовољан начином на који је домаћин реаговао, силник се окоми на изнемоглог мученика.

- Дижи се, изроде, и полази с нама у Предстојништво Градске полиције да и тебе кроз руке пропустимо.

Претњу прекиде један од немачких војника, обраћајући се своме слуги:

- Ала сте ви, Срби, чудан неки народ. Шта си се окомио на ТОГ човека, који у овако јадном стању није способан нико-Га да уГрози.¹⁷⁷"

ПЕРТОТ Милана ЕГОН, ученик гимназије, рођен 1926. у Трсту; изгнаник из Словеније; борац ЈБубићког батаљона; заробили га недићевци у Горњем Милановцу, где је на Железничкој станици стрељан 27. новембра 1941.

ЂОКОВИЋ Гојка МИЛУТИН-ПИРГО, земљорадник, рођен 1894. у Прислоници; носилац Албанске споменице; члан КПЈ од 1938; председник НОО; стрељали га љотићевци код задужног дома у Прислоници 8. децембра 1941.

ПРЕДСЕДНИК

У иаршизанско село Прислоницу, 10. децембра 1941. године, упадоше црно-кошуљаши Димитрија Љотића, који су

себе називали „добровољцима“. Били су Шо припадници Тре-Тегг добровољачкоГ одреда, који су уз помоћ Немаца и четника, предузимали репресалије према свима онима који су се нашли на црвеном путу слободе.

КоманданШ Марисав ПеШковић издавао је наређења својим хајкашима:

- СазовиШе збор код задружноГ дома. Ниједна мушка Глава од одраслих чланова домаћинства не сме изостаШи.

Нема поворка људи у сукненим Гуњевима Шискала се око задружноГ дома. Око њих униформисани љотићевци, под оружјем, спремни да и најмању непослушносШ казне оловним зрнима.

Према ранијем доГовору почеше издвајаШи припаднике партизанскоГ покрета. У Шо ме их усрдно помажу четници.

- Дође вам црни петак! - претили су поједини четници својим комшијама, са којима се, ко зна од када и због чеГа, завадише.

- Напред, с црвеним председиком! - повика неко из Гомили.

Изведоше Милутина Ђоковића- ПирГа, председника сеоског народно-ослободилачкоГ одбора.

Поче ислеђивање.

- Јеси ли ти Милутин Ђоковић? - питао је официр - иследник.

- Јесам.

- Ада ли си ти био председник партизанске општине?

- Ја јесам!

- Ко тебе изабра за председника?

- Изабра ме народ!

Међу присутнима завлада тајац.

- Да ли је то истина? - обрати се надмени официр Гомили.

- Присутни су ћутали.

Разјарени иследник потеже пиштољ. РазлеГоше се пуцњи. То је био једини начин да се прекине неуГодна тишина. Црвени председник паде изрешетан куришумима, Само неколицина присутних који су стајали у непосредној близини моГли су приметити искре радости у очима смртно поГођеноГ председника. Њима је изражавао захвалност бирачима, што су ћутањем одобравали његове предсмртне речи.¹⁷⁸

НЕДИЋ Милана ЛУБИША, земљорадник, рођен 1909. у Трбушанима; члан КПЈ; командир Прве чете Љубићког батаљона; убили га жандарми у Трбушанима 6. августа 1941.

Са каквим је одушевљењем кренуо у борбу за слободу, говори и ова његова песма:

ЗАВЕГ

*Уцвељену отаџбину фашистичке Газе ноГе
и са њима још проклете издајника наших мноГе.
ЗбоГ зулума уГњетача многи крвца капље, тече;
ми чујемо како ланци вековноГа ропства звече.
Ми чујемо, ал' не дамо да се ланци свежу, споје,
ми не дамо, ми смо свесни те прошлости славне своје.
Устајемо, јер нећемо робовати фашистима;
устајемо да за навек рашичистимо са тим псима.
Устајемо да светимо оне жртве што су биле
првих дана на бранику отаџбине наше миле.
Гинућемо за свој наод што уздише без слободе
- то су наши идеали што нас у бој љути воде.*

(1941) Љубиша НЕДИЋ из Трбушана¹⁷⁹

ШЕНЧЕВИЋ. Михаила МИРОСЛАВ, под-офицер БВЈ, рођен 1916. у Брђанима; борац Љубићког батаљона; стрељали га недићевци у Брђанима 5. децембра 1941.

ХОЋ.У СИНЕ

Нешто пред подне, пред школом се беше сјатило цело село. Са недићевцима је било и око четрдесет домаћих четника. Мештана.

- Они који су били у партизанима нека се одвоје на страну - командовао је један официр.

Домаћи четници су помагали да се наређења стриктно спроведу.

Обилазећи строј официр застаде пред Михајлом и његовим синовима.

- Ти ли си организовао ове комунисте?
Отац је ћутао.
Уносећи се у лице Мирослву официр је почео псовати:
- Зар ти издаде краља и отаџбину? Погази заклетву?
Јеврејима душу продаде?
Пљуснуше ударци.
- Одвалите им по четрдесет батина! - наредио је чет-
ницима.
Милојко Боровњак приђе Михаилу, па гладећу Густу
браду шаком десне руке, добаџи:
- Дођи да ти светим водицу. Само пази. Ако закукаш,
батине се не рачунају!
Дуго је трајало батинање. После тогп претучене поно-
во постројише.
Отац изађе пред строј. Настаде тајаџ. Официр се ус-
прави, па Готово у ставу мирно, полуГласно изГовори ужасно
тешке речи:
- КоГа сина волиш да ти убијемо?
Пренеражен питањем Михајло је ћутао, просто не ве-
рујући у моГућност да му поставе такво питање. Хладан ве-
тар је звиждао. Ледио се дах на уснама. па ипак нико није
осећао хладноћу.
- Говори, или ћемо стрелјати обојицу!
Отац се трже. Схвати сву тежину тренутка и суро-
вост судбине. Сви поГледи били су упрти у старца. Браћа се
поГледаше.
Убијте мене, Господине. Пустите ми децу.
Била би то сувише мала цена - одговори официр кезећи
се цинично и заједљиво.
- Спалите ми кућу. Однесите све што у зградама и на
имању има, само ми њих ослободите! - Молио је стараџ.
- Одлучуј се брже, коГа волиш да убијемо, док за обадва
не буде било касно, - претио је злочинаџ.
- Ратко ми је мање живео... Мирослава ће и онако уби-
ти...
- Говори, док нисам командовао паљбу.
ТрГоше ове речи старца.
- Оставите ми Ратка! - тешка срџа изусту стараџ.
- Твојој жељи ћемо удовољити - рече официр, развлече-
ћи усне у широк осмех.

- Могу ли да напишем коју реч? - питао је Мирослав.
- Кога ђавола имаш да пишеш, кад ћеш ускоро бити убијен.

- Да се опростим од жене и детета, које тек ускоро треба да дође на свет.

- Ето ти оца, па њему реци шта имаш.

- Тата...

Отац се трже. Низ образ линуше сузе. Са чела потекоше крупне капи зноја, па мешајући се са сузама сливаху се низ брџу и лице.

- Поздрави ми дете и реци му ко му је отац био! - биле су задње речи Мирослављеве.

- Хоћу, сине. - Једва изусту отац, Гу?леши се у сузама.

ТОГ кобног децембарског дана Мирослав је стрељан. Михајло и Ратко са осталим били су спроведени у Горњи Милановац. Ту су им ударили још по шездесет батина.¹⁸⁰

ВЕСКОВИЋ Захарија КОСАРА, кројач, рођена 1906. у Ракови, живела у Грњем Милановцу; сарадник НОП-а; стрељали је недићевци у Горњем Милановцу 15. децембра 1941.

МАРИЋ Добросава СПАСОЈЕ, земљорадник, рођен 1917. у Грабовици; борац Таковског батаљона; убили га љотићевци у Грабовици 26. фебруара 1943.

ДАМЉАНОВИЋ Ђорђа МИЈУН, земљорадник, рођен 1914. у Дренови; убили га недићевци у Дренови 14. новембра 1943.

ДАМЉАНОВИЋ Алексија РАДОШ, металски радник, рођен 1914. у Дренови; стрељали га недићевци у Дренови 3. октобра 1943.

ЛАЗОВИЋ Младена ДРАГОСЛАВ-ДРАГАН, земљорадник, рођен 1921. у Заблаћу; члан КПЈ; позадински радник; убили га љотићевци у Липници 26. априла 1943.

ШИЋЕВИЋ КОСАРА, домаћица рођена 1921. године у Кулиновцима. Члан КПЈ; позадински радник НОП-а; ухватили је четници и предали Специјалној полицији у Чачку; умрла у полицијској канцеларији после мучења 18. септембра 1944.

НИ ТЕЛО НИЈЕ ПРОНАЂЕНО

Косара Шићевић, домаћица, рођена у сеоској породици надничара у Кулиновцима. Неудата. Надничар код сеоских боГаташа. Читаво детињство проводи у надници. Почетак

устанка и идеје о Народноослободилачком покрету прихвата као ослобођење од неравноправног положаја људи - богатих и сиромашних. Устанку посвећује своју младост. Члан СКОЈ-а постаје 1941. године. Веома цењена међу младим и старијим; весела, дружељубива осваја симпатије свих. Од маја 1942. кандидат за члана КПЈ. Са мајком Јулом и братом Владаном обезбеђује склониште и исхрану илегалним партијским радницима и борцима партизанског одреда. Често је хапшена и малтретирана, посебно после погибије брата Владана у Остри 5. маја 1943. Извршава разноврсне поверљиве задатке. Четници је хапсе у септембру 1943. Претучена, али се веома чврсто и добро држала. Разноси илегални материјал и у најтежим условима одржава везу између илегалца у селу и друга Гова у граду. У августу 1944. ухапшена од стране четнике и предата полицији у Чачку. Изузетно мучена у Специјалној полицији у Чачку и под батинама умрла. Никад се није сазнало Где је и како склоњено и бачено њено тело.¹⁸¹

ВРАНИЋ Тодора ДРАГАН, опанчар, рођен 1917. у Лопижама код Сјенице, живео у Чачку; члан КПЈ; послат у Драгачево као инструктор Окружног комитета КПЈ за Чачак да помогне у организацији устанка; погинуо од жандарма у Рогачи 22. августа 1941.

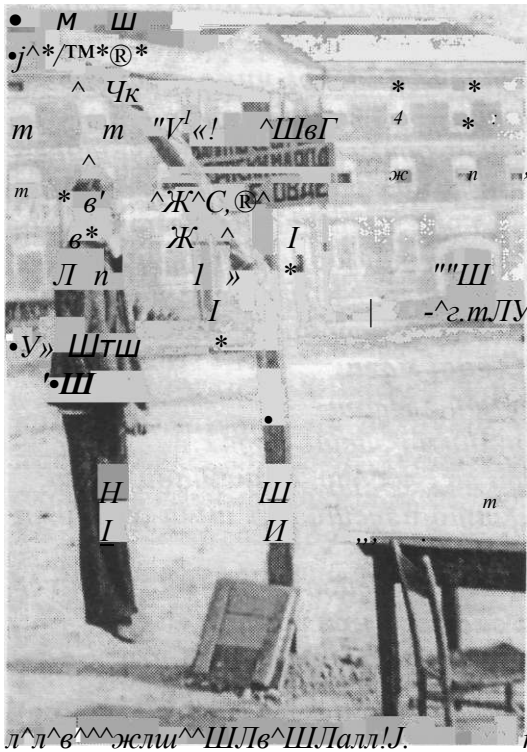
ПЕТРОНИЈЕВИЋ Милорада ПЕТАР, дете, рођен 1933. у Чачку; убили га недићевци у Чачку 27. маја 1944.

САРАГА Марка СИМОН - СИМО, столар, рођен 1903. у Ивањском код Бјеловара, живео у Чачку; предратни члан КПЈ; оргнаизатор устанка у чачанском крају; политички комесар чете Љубићког батаљона; политички комесар Градске милиције у Чачку; ухватили га четници 1. децембра 1941. у Миоковцима и предали Немцима у Чачку; осуђен на смрт вешањем пред преким судом у Краљеву; обешен у Чачку 28. јула 1942. (обесила га градска полиција под контролом Немаца).

„СССР“

Сима СараГа је добро познат радничкој класи Чачка и околине. УЧачак је дошао 1936. Године и упустио се у столар-

**Сима Сарага, столарски радник
обешен на тргу**

ша земља била окупирана и за време устанка 1941. Године. Тако се у току револуције налазио на разним одговорним дужностима. Био је комесар 4. љубићке чете, затим комесар Фабрике хартије, па комесар милиције у ослобођеном Чачку.

После прве непријатељске офанзиве пао је у руке непријатеља у селу Миоковцима, одакле је спроведен у Горњи Милановац, Краљево и најзад у Чачак.

Преживлеи другови, који су у то време били заједно са њим у затвору, причају о његовом херојском држању пред непријатељем народа. Био је Горд и поносан. Кажу да је смртну пресуду потписао само са четири слова СССР. На питање целата шта то значи, одговорио је хладно: „Сима Сарага, столарски радник“. И тако је овај јунак револуције до краја свог живота пркосио непријатељу.¹⁸²

Када је освануо 28. јул 1942. Године на вашаршиту у Чачкуј била су постављена вешала. На силу су довођени људи, жене и деца да присуствују Гнусном чину. Требало је ти-

ској задрузи »бууу^п~ ност". Из задруге је истеран после сахране др Драгише Мишовића и ускоро су уследила његова чесна хаишења.

Његова активност се нарочито огледала у време истрајка радника Фабрике хартије. Он је изнео штедњак из своје куће и однео Га у Дом синдиката да би се ту спремила храна за истрајаче. Због тога и сличних

мениту љубав према радничкој класи и читавом народу Сима Сарага је показао у време када је на-

ме застрашити партизанске сараднике. Ломином улицом према вашаришту стражари су спроводили окованог Симу.

- Целат одређен за извршење ГнусноГ чина, свирепог и ГрозноГ, звао се Миле Живановић - Мамута.

Са омчом око врата, чији је други крај био причвршћен за вешала, стајао је осуђеник везаних руку. Око њеГа војници под оружјем и Група официра, коју је предводио немачки командант. Амало даље, по страни, стајао је окупљени народ.

Док су ужурбано вршене и последње припреме и проверавана исправност направе, Сима се продорним поГледом и поузданим Гласом обратио окупљеној маси:

- Народе, шта стојиш ту и Гледаш?

Настаде тајац, а присутнима застаде дах.

- Узми оружје, на се бори за слободу! - настави Сима.

Немачки командант нешто изусту, на шта му Сима пљуну у лице.

Мамута хитро трже столицу испод осуђеника. Тело се поче клатити. Присутнима застаде крв у жилама...

Тако је у задњем тренутку пркосио смрти Сима СараГа, столарник радник.¹⁸²

ТОДОРОВИЋ. Радована ВЕЛИМИР, земљорадник, рођен 1880. у Негришорима; сарадник НОП-а; ухватили га четници и недићевци, отеран у Гучу и стрељан 22. маја 1942.

ПОТЕРЕ ЗА РАДЕНКОМ МАНДИЋЕМ

Почетком 1942. су стеГли јаки мразеви. СнеГ до појаса, а хладноћа натерала људе уз оГњишта. Без велике потребе се нико није удаљавао од куће. Четнички вод у Марковици се осипао. На оваквим мразевима свима је било пријатније домаће оГњиште. Један по један се четник задржавао код куће, а када су стеГли боГојављенски мразеви, сви су се вратили својим кућама. НесиГурно време се смирило.

Са јуГом и топлијим данима и потере се обновише. ЗбоГ њих се и Раденко Мандић пребацио у ДраГачево. Прво у Граб а одатле код ујака у Негришоре. До Тијања је дошао посредством Стојанке Јовичић, партизанском везом за овај крај. Ту је остао и ноћио на једној итали. Сутрадан је наставио, са неколико бомби и пиштољем у џепу.

Велимир Тодоровић га оберучке примио и сместио на шталу. Ту му се учинило најсигурнијим из више разлога: прво, издвојена је од осталих грађевина; друго, нико се није могао попети на њу док претходно не уђе у шталу; и треће, у сену је било довољно топло. Увече су стајска врата закључавали и Мандић је комотно спавао. Нико их није узнемиравао и временом су живели у потпуној сигурности. Мандић је повремено силазио са штале, обично касно у ноћ, седео са укућанима, вечерао и разговарао. Прорадиле су и прве везе преко курира ради оживљавања партијског рада у Драгачеву.

Трнавски четници су се повезали са Милојем Мојсиловићем, командантом Јеличког четничког одреда. Потере су настављене удруженим снагама; прво у Грабу, а онда по околним слеима. Откривена је блиска сродничка веза Раденка са Велимиром Тодоровићем. Мојсиловић је обавестио посаду недићеваца у Гучи, да располаже са подацима да се Мандић скрива у НеГришиорима и затражио њихово ангажовање око његовог хватања.

Касно по подне 18. маја 1942. Године, у Марковицу је сттла Група од десетак недићевих жандарма. Са собом су донели наређење из четничког штаба за ангажовање петнаестак локалних четника. Тако је оформљен вод од тридесетак жандарма и четника који се под окриљем ноћи спустио у НеГришоре и опколио Велимирову кућу. Жандармеријски поднаредник, а овога пута у улози подофицира недићеве државне страже, зналачки је распоредио своје војнике и четнике. Од укућана нико ништа није приметио и осетио. У поноћ су залупали на врата и позвали:

- Хеј домаћине, отварај! Отварај брже, што чекаш?!

Велимир је скочио, отворио врата и изашао напоље. Испред је угледао митраљез и војника иза њега. До овог, жандарм са пушком, и све му је било јасно.

Жандарми и четници нису губили време у испитивању и разговору. Три жандарма узеше Велимировога зета да им носи упаљени фењер, и кренуше у претрес. Кућали су по поду, пели се на таван, претурали, помицали ствари и остављали за собом роваш. Недићевац је увек прво протурао пушку, затим Гурао Миленка са фењером да први уђе, први помакне неки предмет, па тек после су они вршили детаљан претрес.

Из куће су прешли у качару која се налазила до итали. Ту су стали као укупани. Страховита експлозија је проломилa ноћ и блештава светлост им засенила очи. Жандарми су се бацили у заклоне око врата и по поду.

Раденко Мандић, искусан илегалцац, одмах је осетио присуство страних лица. Извукао се из сена и нечујно пришао вратима на тавану итали. Одатле је посматрао све што се около догађало, уочавао сваку ситницу. Када се уверио да се претрес савесно обавља, одирафио је бомбу, откочио пиштољ и чекао најпогоднији тренутак да ступи у акцију. Тај тренутак се указао кад су недићевци ушли у качару. Мандић је знао, да су онима који врше претрес, живци највише напрегнути при уласку у нову просторију и да ће, ако тада ступи у акцију, изазвати највећу узбуну. Тако је и учињено. Са итали је хитнуо бомбу према капији где је лежала Група четника у заседи. Скочио је одозго на Гомилу ђубрета и пуцао из пиштоља у мобилисаног четника који се налазио иза дирека. Све се догодило у истом трену: експлозија, револверски пуцњи и јавк погођеног човека. Мандић се скотрљао низ ђубре и поново се докопао на ноге. Наставио је да пуца и избезумљено виче: Бежете браћо изГибосмо! Бежите браћо, побише нас комунисти!"

Збуњена Група четника која се налазила у заседи недалеко од капије разбежала се по оближњем воћњаку и Мандић се у трен ока нашао ван дворишта. Са свих страна је настлала пуцњава. Подстичући једни друге, четници и жандарми су отварали ватру насумице, а Мандић је користећи италу за заклон успео неповређен да побегне.

Ухапсили су Велимира.

Ипак је успео. Већ сутрадан су Га извели на саслушање. Тамо Га туку и малтретирају, али у њему постоји нада. Бар у скори крај са мукама. Поред полицајаца из начелства, саслушавао Га лично Мојсиловић, командант четничког одреда. После њега Велимир остаје у несвесном стању. Лекар мора да интервенише и он констатује да су му три ребра поломљена. Ништа мање само три, ситница за изнемоглог ратНОГ инвалида. А убоји? Њих ни броја нема. Јадни човек је живи мртавац.

Након овога свима се жури и четницима и недићевцима, обема командама. Формира се преки војни суд у саставу:

Милоје Мојсиловић, Милинко Милутиновић и Адам Василијевић. Он заседа и суди им, мада се њихова пресуда унапред зна. Велимира Тодоровића осуђују на смрт стрељањем, остале пуштају кући под четнички надзор. Свакодневно ће се јављати у четничку команду у Марковици.

Убрзо су га и стрељали. Одељење недићеве државне страже, онај исти поднаредник што је руководио акцијом у НеГришиорима, срески начелник и писар, група четничких старешина чанколизаца, сачињавали су ту неславну поворку. Нешто даље се кретало неколико варошана и буљук радознале деце. Стрељање се имало обавити јавно, на Гучком Гробљу, које се налазило Готово у предрГађу. Двојица војника су просто носила Велимира. Испребијан и измрцварен, једва се држао на ноГама. Са напором је бацао неспособну десну ногу, Грчио лице од несносних болова, широко отварао уста и хватао ваздух, као риба на сувом. Све је то давало страшну и мучну слику.

У Гробљанском пристранку се изводио церемонијал стрељања. Велимира поставише између два споменика у врх Гробља. Са обе стране су Га и даље придржавала она два недићевца. Нешто ниже, бивши жандармеријски поднаредник је постројио одељење војника. Оно ће обавити тај мучни чин стрељања. Лево од њеГа, мало са стране, је свита из начелства и Гомила четника. На нешто већем одстојању, застали су Грађани и деца.

Срески писар отвори фасциклу и из ње поче да чита пресуду.

Настаде тајац. Нико не мрда. Велимир Тодоровић стоји и Гледа некуд одсутно. На његовом лицу ни трунке страха, као да не чује. Где ли су му мисли отишле? Када се заврши читање, један од она два војника извуче из џепа црну мараму, преви је пажљиво и приђе да му превеже очи. Велимир се мало трже, са напором подиже руку и одГурну је. Из Груды му једва чујно изби Глас, налик на ропац:

- Јок. Не треба!

Војник се повуче, за њим и други. Велимир остаде сам. Оном руком, којом је малочас одГурнуо мараму, ухвати се за сиви споменик и придржа. Његова сићушна фигура се мало усправи и укочи.

*Два сјајна ока блеснуше и њихов поглед се, као бодље за-
рише у руљу домаћих издајника.*

*Гробљанском тишином су одјекивале поднаредникове
команде:*

- У тело, нишани!

- Па-ли!

*Плотун Груну. Куриуми фућнуше и ситни комадићи зе-
мље изнад старца полетеше у ваздух. Он споро клекну на ле-
во колено и остаде тако. Десна нога је стајала испружена и
отурена у страну. Гледао је широко отворених зеница, уне-
зверено. Једино му се десно раме необично подизало и трзало
тамо где га је само један куриум ударио. Бедни човек тада
нагло отвори уста и пљуну у правцу зачуђене Гомиле. Онда
полако окрете главу у страну и остаде тако клечећи.*

*Поднаредник је прво збуњено гледао одељење својих вој-
ника, како стоје погнутих глава. Није се томе надао, није ве-
ровао својим очима. Онда хитро извуче свој пиштољ и приђе
жртви. Одозго изнад њега, упери му цев у главу и опали.¹⁸³*

НАПОМЕНЕ И ОБЈАШЊЕЊА

1. Др Раде Познановић, Милун Раонић и Милорад Радојичић, *Тра-ГОМ издаје*, стр. 253.
2. Према сведочењу Милана Мићовића.
3. Владимир М. Никшић, *Фрике*, стр. 39 и 40.
4. Владимир М. Никшић, *Дани траве*, стр. 67- 69.
5. Владимир М. Никшић, *Слободари*, стр. 186.
6. Исто, стр. 62- 63
7. Бањички логор - подаци са Интернета.
8. Исто.
9. Исто.
- 9/а Исто.
10. Исто.
11. *Чачански крај у НОБ-у - пали борци и жртве*, Чачак, 1977. стр. 290.
12. За све особе унете у ову књигу узети су подаци из књиге *Чачански крај у НОБ- пали борци и жртве*. За припаднике ЈВуО, подаци су узети из књиге *Затамњена прошлост* Горана Давидовића и Милоша Тимојевевића
  - 12/а) Владимир М. Никшић, *Слободари*, стр. 156. и 157.
13. Јелена Поповић, *Таковци у Народноослободилачкој борби и ре-волуцији*, стр. 113.
- 13/а Вук Петронијевић и Димитрије Јањић, *Непокорени*, стр. 449.
14. Вук Петронијевић и Димитрије Јањић, *Непокорени*, стр. 431
15. Исто, стр. 441 и 442.
16. Исто, стр. 441
17. Младен С. Стефановић, *Партизански видари*, стр. 223.
18. Чачански крај у НОБ - *пали борци и жртве*, стр. 290.
19. Младен С. Стефановић, *партизански видари*, стр. 233.
20. Чачански крај у НОБ - *пали борци и жртве*, стр. 290.
21. Владимир М. Никшић, *Слободари*, део чланка *Умукла тамбурица*, стр. 156 и 157.
22. Радисав С. Недовић, *Завети храбрих*, песме, стр. 135- 140
23. СУП Чачак, *Делатност непријатељских снага у чачанском ратном подручју*, стр. 64- 65.
24. Исто, стр. 65-66.
25. Исто, стр. 67-68.
- 25/а *Чачански крај у НОБ- хронологија догађаја*, стр. 185.
- 25/б Казивања аутору.
26. Радослав Раде Јованчевић, *Негришори*, стр. 122-123. и 31
27. Раде Јованчевић, *Бели споменик*, стр. 82-87.

28. Владимир М. Никшић, *Дани траве*, стр. 75-76.
29. Чачански крај у НОБ-у - *Пали борци и жртве*, стр. 80-81.
- 29/а Владимир М. Никшић, *Слободари*, стр. 172-178.
- 29/б. Жарко Крупез, *Хроника фамилије Крупез* стр. 188-191.
30. Владимир М. Никшић, *Дани траве*, стр. 77-80
31. Чачански крај у НОБ - *пали борци и жртве*, стр. 179.
32. Владимир М. Никшић, *Дани траве*, стр. 9-10.
33. Зборник народних хероја Југослвије, стр. 52-53.
34. Уступио Радован М. Маринковић, непознат аутор.
- 34/а Дргољуб Драган Суботић, *Момчило Радосављевић*, чланак.
35. Душан Азањац, *Преки суд попа Булића*, стр. 35-39 и 62-64.
36. Казивање заточеника Мирковића аутору.
37. Др Раде Познановић, Милун Раонић и Милорад Радојичић, Трагом издаје, стр. 252.
38. Исто, стр. 255.
39. Исто, стр. 256.
40. Милош Браловић, *Рањено срце*, стр. 289.
41. Др Раде Познановић, Милан Раонић и Милорад Радојичић, Трагом издаје, стр. 253.
42. Исто, стр. 253.
43. Исто, стр. 254.
44. Исто, стр. 252.
45. Као, под 40.
46. Исто, стр. 252.
47. Вук Петронијевић и Димитрије Јакњић, *Непокорени*, стр. 449.
48. Радован М. Маринковић и Мирослав Миле Мојсиловић, *Сведочанства Рнсеуаја*; „Чачански глас“, Чачак, 1978, стр. 107-108.
49. Радован М. Мринковић, *Споменица Милојка Пантелића*, стр. 150-153.
- 49/а Вера Тодоровић, *Страдање породице Младена Царевиха*, текст код аутора.
- 49/б Вито Цветковић, *И они су волели живот*, стр. 82
- 49/в Вера Тодоровић, *Згариште домаћинства Ђурића*, текст код аутора.
50. Вера Тодоровић, *Страдање породице Живојина Тодоровића*, писмени поднесак.
51. Радисав Недељковић, *Сећања и записи*, стр. 224-230
52. Ђорђе Пилчевић, *Стрељање талаца испод Топаловог брда у Лозници октобра 1943. године*, „Чачански глас“, 1947.
53. Исто.
54. Исто.
55. Исто.
56. *Чачански крај у НОБ- хронологија догађаја*, стр. 323.
57. Јелена Поповић, *Таковски крају Народноослободилачкој борби и револуцији*, стр. 39 и 41.
58. Исто, стр. 39

59. Владимир М. Никшић, *Слободари*, стр. 221-222.
60. Владимир М. Никшић, *Дани траве*, стр. 55 - 56.
61. Миодраг Милић, *Југословени у концентрационом логру Маутхаузен*, стр. 19-21
62. Исто, стр. 34-39.
63. Исто, стр. 42.
64. Исто, стр. 285-286.
- 64/а Вук Петронијевић и Димитрије Јањић, *Непокорени*, стр. 451.
65. Као под 64. стр. 209-210
66. *Чачански крај у НОБ- пали борци и жртве*, ср. 35.
67. Чачак 1941-1944, Синиша Катанић, *Наши су остали у Маутхаузену*, стр. 145-148.
68. Љубо Млађеновић, *Под шифром Викинг*, стр. 14-19.
69. Исто, стр. 23.
70. Исто стр. 71.
71. Исто, стр. 24.
72. Исто, стр. 665.
73. Исто, подаци из списка страдалих.
74. Исто, стр. 375.
75. Подаци по списковима страдалих
76. Исто, стр. 354-355.
77. Исто, стр. 330.
78. Исто, стр. 330.
79. Исто, стр. 383.
80. Радослав Раде Јованчевић, *НеГришори, НеГришорски црни дани*, стр. 191; Чачански крај у НОБ-у, Црни дани, стр. 288.
- 80/а Радисав С. Недовић, *Ртари*, стр.88
81. Владимир М. Никшић, *Црвени цветови*, одломак о погибији браће Главоњића, стр. 177.
- 81/а Зборник радова Народног музеја, Чачак, VIII 1977. стр. 176.
82. Радован М. Маринковић и Милан Баковић, *Јауци у Бресници*, фељтон, „Чачански глас“, новембар 1974.
83. Милош Обрадовић, *Миоковачка вековања*, стр. 108-112.
- 83/а Милисав Р. Ђенић, *Дани смрти и ужаса*, стр. 56-57
84. Младен Стефановић, *Партизански видари*, стр. 197.
85. Зборник НОР-а, том XIV, књ. 2, стр. 181.
86. Зборник НОР-а, том XIV, књ. 2, стр. 208, Јован Радовановић, н.д. стр. 227.
87. Радисв Недовић и Пантелија Васовић, *Затамњена истина*, стр. 163.
88. Радован М. Маринковић, Томислав Протић и Јован Радовановић, *ДраГачево*, стр. 275. 276.
89. Др Раде Познановић, Милун Раонић и Милорад Радојичић, *ТраГОМ издаје*, стр. 343, 397,
90. Радован М. Маринковић, Томислав Протић, Јован Радовановић, *Драгачево*, стр. 283.

91. Владимир М. Никшић, *Црвени цвешови*, стр. 241-243.
92. *Чачак 1941-1944*, стр. 143.
93. Исто, стр. 144.
94. Владимир М. Никшић, *Црвени цветови*, стр. 221
95. Владимир М. Никшић, *Слободари*, 84-85.
96. Радослав-Раде Јованчевић, *Негришори*, стр. 267-269.
97. Исто, стр. 303.
98. Исто, стр. 270
99. Исто, стр. 270.
100. *Зборник НОР-а*, том I, књига 4. стр. 454 и 455.
- 100/а Радисав С. Недовић и Пантелија М. Васовић, *Затамњена истина*, стр. 163.
101. Владимир М. Никшић, *Дани страве*, стр. 21
102. Чачански крај у НОБ - *хронологија догађаја*, стр. 181.
103. Као под 102, стр. 22.
104. Чачански крај у НОБ - *хронологија догађаја*, стр. 184.
105. Као под 104, стр. 186.
106. Као под 103, стр. 19. и 20.
107. Као под 104, стр. 187.
108. По казивању Милана Мићовића, аутору, чији је отац и брат тога дана стрељан.
109. Владимир М. Никшић, *Фрике*, стр. 39 и 40.
110. Чачански крај у НОБ - *хронолГија доГађаја*, стр. 258.
111. Владимир М. Никшић, *Фрике*, стр. 97 и 98.
112. Чачански крај у НОБ - *хронолГија доГађаја*, стр. 311.
113. Владимир М. Никшић, *Слободари*, стр. 105-111.
114. Владијир М. Никшић, *Фрике*, стр. 65 и 66.
- 114/а Милорад Гончин, *Миленко са Мораве*, стр. 287.
115. Владимир М. Никшић, *Стазама слободe*, стр. 97
116. Исти, *Фрике*, стр. 87-90
117. Исти, *Дани страве*, 85-88.
118. Исти, *Слободари*, стр. 24-26.
119. Исти, *Дани страве*, стр. 43—45.
120. Исти, *Дани страве*, стр. 31-33.
121. Исти, *Стазама слободe*, стр. 48-49.
122. Исти, *Дани страве*, стр. 25-27.
123. Радисав Недовић и Пантелија Васовић, *Затамњена истина*, стр. 163.
124. Др Раде Познановић, Милан Раонић и Милорад Радојичић, *ТраГом издаје*, стр. 163.
125. Исто, стр. 400.
126. Др Раде Познановић, Милан Раонић и Милорд Радојичић, *Тра-Гом издаје*, стр. 167.
127. Милош Браловић, *Рањено срце*, стр. 23,
128. Исто, стр. 231.
129. Исто, стр. 21.

130. *Чачански крај у НОБ - пали борци и жртве*, стр. 287.
131. Владимир М. Никшић, *Фрике*, стр. 67 и 68.
132. Исти, *Слободари*, стр. 52 и 53.
133. Исти.
134. Исти, *Слободари*, стр. 234-235.
135. Исти, *Дани страве*, стр. 59-61.
136. *Зборник НОР-а*, том XIV, књига 2, стр. 88 и 89.
137. *Зборник НОР-а*, том XIV, књ. 2, стр. 475.
138. *Чачански крај у НОБ- хронологија до Гађаја*, стр. 280 и 281.
139. Радисав Недовић и Пантелија Васовић, *Затамњена истина*, стр. 163.
140. Владимир М. Никшић, *Дани страве*, стр. 47-49.
141. Исти, *Слободари*, стр. 57 и 58.
141. *Чачански крај у НОБ- хронологија до Гађаја*, стр. 218-282.
143. Вук Петронијевић и Димитрије Јањић, *Непокорени*, стр. 445.
- З.тадимир М. Никшић, *Црвени цветови*, стр. 196 и 197.
145. *Чачански крај у НОБ- хронологија до Гађаја*, стр. 282.
146. Владимир М. Никшић, *Слободари*, стр. 150.
147. *Чачански крај у НОБ- хронологија до Гађаја*, стр. 283. и 284.
148. Младен Стефановић, *Партизански видари*, стр. 224.
149. *Чачански крај у НОБ- хронологија до Гађаја*, стр. 285.
150. Владимир М. Никшић, *Фрике*, стр. 117-119.
151. *Чачански крај у НОБ- хронологија до Гађаја*, стр. 285.
152. Владимир М. Никшић, *Фрике*, стр. 69 и 170.
153. Исто, *Слободари*, стр. 211 и 213.
- 153/а *Завети*, стр. 51.
154. Владимир М. Никшић, *Слободари*, стр. 167-171.
155. Исти, стр. 126-127.
156. Исти, *Слободари*, стр. 148-149.
157. Исти, *Слободари*, стр. 29 и 30.
158. Вук Петронијевић и Димитрије Јањић, *Непокорени*, стр. 449.
159. Владимир М. Никшић, *Дани страве*, стр. 81-83,
160. Исти, *Слободари*, стр. 115 и 116.
161. Исти.
162. Исти, *Дани страве*, 63 и 65.
163. Исти, *Дани страве*, 15-17.
164. *Зборник народних хероја Југославије*, стр. 859.
165. Милољуб Пантовић и Миодраг Вујиновић, *Трепуша*, стр. 182.
166. Исто, стр. 191.
167. Владимир М. Никшић, *Слободари*, стр. 62 и 63.
168. Вук Петронијевић и Димитрије Јањић, *Непокорени*, стр. 358-365.
- 168а. Младен С. Стефановић *Партизански видари* стр. 194-195.
169. Драгољуб Драган Суботић, *Азањац Ника Радослав Раде*, чланак
170. Радослав - Раде Јованчевић, *НеГришори*, стр. 275 и 276.

- 170/a Владимир М. Никшић, *Слободари*, стр. 131. 135,
170/6 „Чачански глас“, Чачак, *Легендарни Жаџо*.
171. *Зборник народних хероја Југославије*, стр. 598.
172. Радослав Раде Јованчевић, *НеГришори*, стр.241-242.
173. Ратко Трипковић, *Косара*, стр. 64 и 65.
174. Владимир М. Никшић, *Фрике*, стр. 121 и 122.
175. Исто, *Дани траве*, стр. 89-91.
176. Младен Стефановић, *Партизански видари*, стр. 221.
176/a *Чачански крај у НОБ- хронологија доГађаја* стр. 52.
177. Владимир М. Никшић, *Слободари*, стр. 176 и 171.
177/a Исто, стр. 186.
178. Исто, *Дани траве*, стр. 7 и 8.
179. *Чачански крај у НОБ- пали борци и жртве*, стр. 65.
180. Владимир М. Никшић, *Дани траве*, стр. 67-69.
181. Вук Петронијевић и Димитрије Јањић, *Непокорени*, стр. 454.
182. Владимир М. Никшић, *Дани траве*, стр. 51-53.
182/a *Чачак, 1941-1944*, стр. 132.
183. Радослав Раде Јованчевић, *НеГришори*, стр. 255-257 и *Бели споменик*, стр. 96-97.

ЛИТЕРАТУРА

1. *Чачански крај у НОБ-у - пали борци и жртве*, Чачак, 1977.
2. Младен С. Стефановић, *Партизански видари*, Чачак, 1973.
3. Горан Двидовић, Милош Тимотијевић, *Затамњена прошлост*, 3. књига, Чачак, 2004.
4. Бањички логор - подаци са Интернета.
5. Јелена Поповић, *Таковци у народноослободилачкој борби и револуцији*, књига 1, 1986; књига 2, 1995.
6. Миодраг Милић, *Југословени у концентрационом логору Маутхаузен*, Београд, 1992.
7. Љубо Млађеновић, *Под шифром Викинг*, Београд, 1991.
8. Владимир М. Никшић, *Слободари*, Чачак, 1976.
9. Владимир М. Никшић, *Црвени цветови*, Чачак, 1971.
10. Владимир Никшић, *Дани траве*, Чачак, 1971.
11. Владимир М. Никшић, *Фрике*, Чачак, 1991.
12. *Чачак, 1941 - 1944*, више аутора, 1964.
13. Радослав Раде Јованчевић, *Негришори*, Београд, 1990.
14. Др Младен Стефановић, *Хроника Јежјевице, Бањице, Липнице и Рајца*, Београд 1998.
15. Радисав Недовић, *Завети храбрих, I*, Чачак, 2004.
16. Душан Азањац, *Преки суд пона Булића*, Чачак, 1991.
17. Миодраг Вујиновић и Миролуб С. Пантовић, *Херој Тренуша*, Чачак, 1983.
18. Др Раде Познановић, Милун Раонић и Милорад Радојичић, *ТраГОМ издаје*, Ваљево, 1987.
19. Милош Браловић, *Рањено срце*, Београд, 1968.
20. *Цветови у огњу - изГинули у рату 1941-1945. Године у општини Титово Ужице*, титово Ужице, 1970.
21. Радисав Недељковић, *Сећања и записи*, Горњи Милановац, 1988.
22. Радован М. Маринковић, *Споменица Милојка Пантелића*, Чачак, 2004.
23. Владимир М. Никшић, *Стазама слободе*, Чачак, 1967.
24. *Зборник народних хероја Југославије*, Београд, 1958.
25. Раде Јованчевић, *Бели споменик*, Ивањица, марта 1982.
26. Вита Цветковић, *Иони су волели живот*, Београд 1974.
27. Радисав Недовић, *Завети храбрих*, књига II, Чачак, 2008.
28. Радован М. Маринковић, Томислав Протић и Јован Радовановић, *ДраГачево, Чачак- Лучани*, 1981.

29. Вук Петронијевић и Димитрије Јањић, *Непокорени - монографија Атенице и Кулиноваца*, Чачак, 1981.
30. Ратко Трипковић, *Косара*, Чачак, 1986.
31. *Чачански крају НОБ- хронологија догађаја*, Чачак, 1968.
32. Милорад Гончин, *Миленко са Мораве*, Краљево, 1998.
33. „Чачански глас“, новинска установа, Чачак.
34. Душан Азањац, *Кише над Градом*, Београд, 1979.
35. Милисв Р. Ђенић, *Дани смрти и ужаса*, Титово Ужице, 1987.
36. *Зборник радова Народног музеја*, VIII Чачак, 1977.
37. Љубомир Марковић и Мирко Стаменић, *Завети*, Чачак, 1981.
38. Жарко Крупез, *Хроника фамилије Крупез*, Београд, 2006.
39. Жарко Крупез, *Ракова, село крај Мораве*, Београд, 2004.
40. *Прислоница - прилози са проучавања историје села, Прислоница*, 1977.

БЕЛЕШКА О АУТОРУ

РАДИСАВ С. НЕДОВШ рођен је 1927. у Ртарима (Драгачево). Основну школу је завршио у Марковици. Касније је завршио средњу школу и радио као службеник финансијске струке у Чачку. Сарадник је листа „Чачански Глас“, „Драгачевски трубач“ и „Изворника“, Годишњака МеђуопштинскоГ историјскоГ архива у Чачку.

Доста касно почео је да се бави публицистиком. Објавио је осамнаест књиГа: „Недовићи из Ртара“ (родослов, 1980), „Ртари“ (хроника села, 1983), „Из таме у светлост“ (монографија школе у Марковици, 1993), „Камени летопис Ртара“ (попис епитафа са надгробника и крајпуташа, 1995), „Ртарске читуље“ (попис умрлих, 1998), „Ртарски родови“ (попис брачних заједница и њихове деце, 1998), „Командант Мандић“ (моноГрафија о народном хероју Раденку Мандићу, са Ратком Триповићем и Милунком Мандићем, 2000), „АнеГдоте и шаљиве приче“ (збирка прича, 2001), „Завети храбрих“ (антологија револуционарних песама, 2004), „220 дана у Ираку“ (дневник, 2004), родослове: „Потомци Милицава и Злате Недовић из Ртара“, (2004), „Потомци „Ристивоја Стамболића из Дучаловића“ (2004), „Потомци Димитрија МилошевиЉи из Ртара и њихови ближи сродници“ (2004), моноГрафију „Затамњена истина“ (расправа о нападима на тековине НОР-а, заједно са Пантелијом Васовићем, 2005), „Споменица Светислава Недовића“ (моноГрафија, 2006), „Селективна истина“ (расправа о нападима на тековине НОР-а, заједно са Пантелијом Васовићем, 2007), „Завети храбрих IГ“ (антологијареволуционарних песама, 2008).

У „Изворнику“ МеђуопштинскоГ историјскоГ архива у Чачку публиковао је, као приређивач, четири прилоГа: „Записници о

раду школског одбора Основне школе у Марковици од 1893. до 1898. Године" (1990), „Лешопис школе у Марковици" (1992), „РаШ-не белешке и писма са СолунскоГ фронШа мајора Милана Миловановића" (са Радованом М. Маринковићем, 1996) и „Запослени у Граду Чачку и Љубићу у 1930. Години" (2003). Припремио за ишампу „Ганди са ВирошШака", књиГу саопиШења са „округлоГ стола" о живоШу и раду Милојка Ћирјаковића, одржаноГ 5. сеп-Шембра 1998. Године у Гучи (заједно са др Милованом Босићем, 2006).

САДРЖАЈ

Споменик жртвама	5
Трагика умирања	13
ОКУПАТОРСКИ ЛОГОРИ И ЗАТВОРИ У НАШОЈ ЗЕМЉИ	21
Бањички логор	23
- Драгачевци	28
- Љубићани	33
- Таковци	40
- Трнавци	55
- Чачани	59
ВОЈНОТЕХНИЧКИ ЗАВОД У ЧАЧКУ	
- Драгачевци	80
- Љубићани	910
- Трнавци	110
- Чачани	117
КРУШИК ВАЉЕВО	137
- Чачани	141
- Таковци	146
КРАЉЕВО	153
- Драгачевци	156
- Љубићани	160
- Трнавци	164
- Чачани	169
- Таковци	170
КРАГУЈЕВАЦ	175
- Таковци	178
- Љубићани	192
- Трнавци	192
- Чачани	193
АЛВАЦИНИЦА	197
Горњи Милановац	203
СТРАДАЛИ У ЛОГОРИМА ЕВРОПЕ	209
- Маутхаузен	211
- Драгачевци	213
- Љубићани	215
- Таковци	216

- Трнавци	217
- Чачани	220
У Норвешкој	228
- Драгачевци	230
- Љубићани	231
- Таковци	234
- Трнавци	238
- Чачани	240
У НЕМАЧКОЈ	249
- Драгачевци	251
- Љубићани	252
- Таковци	252
- Трнавци	253
- Чачани	253
Солун	254
- Драгачевци	255
- Љубићани	256
- Трнавци	257
- Чачани	258
ЗЛОЧИНИ ОКУПАТОРА ПО СЕЛИМА	259
- Драгачевци	261
- Негришорски црни дани	262
- Горњи и Доњи Дубац, Луке, Осоница и Лиса	269
- Ивањица	272
- Лопаш Пилатовићи	273
- Злочини Бугара	274
- Љубићани	278
- Бресница тугом обавијена	279
- Стрељање на линији фронта	297
- Бугарска одмазда у Миоковцима	300
- Мрчајевци	303
- Убијања по селима Љубићког среза	304
- Таковци	308
- Трнавци	312
- Јездина и Придворица	313
- Чачани	314
ЗЛОЧИНИ ЧЕТНИКА	321
- Драгачевци	326
- Венац у Лиси мучилиште и страиште бораца НОР- а	328
- Друга мучилишта и убијања	333

- ЈБубићани	348
- Орловик Доња Трпчa	350
- Мојсиње	352
- Рошци	353
- Трбушани	355
- Доња Горевница	358
- На раскршћу пуа Прелина- Балуга	361
- Остала убиства и злочини	362
- Таковци	383
- Брајићи и стратиште и мучилиште	384
- Остала убиства и клања	390
- Трнавци	405
- Мршинци	410
-Атеница	413
-Вапа, Балуга, Горичани	416
- Бањица, Жежевица,Трнава, Виљуша, Рајац и Липница	418
- Мршинци Слатина	419
-Ракова	421
- Заклани појединачно по селима	427
- Чачани	449
- Жртве жандарма, недићеваца и љотићеваца	466
- Стадион ФК „Борац".	467
- Појединачна стрељања по селима	470
- Напомене и објашњења	485
- Литература	491
- Белешка о аутору	493

ФИНАНСИЈСКИ СУ ПОМОГЛИ
ОБЈАВЉИВАЊЕ ОВЕ КЊИГЕ

Скупштина општине Чачак
Компанија „Ратко Митровић“, Београд
Центар за културу, спорт и туризам општине Лучани
„Драгачево“ - Гуча

Миодраг - Лале Јаковљевић, Чачак
Милан Бојовић, Чачак - Доња Трепча
Владета Миловановић, Гуча
Ружа Дошен, Бањица
Месно удружење СУБНОР-а Палилула - Чачак

Месно удружење СУБНОР-а, Доња Горевница

Богдан Класановић, Чачак
Петар Јоловић - Беска, Чачак
Мирјана Јанићијевић, Горњи Милановац

Вера Лазаревић-Марковић, Горњи Милановац
Даница - Дана Ћировић, Чачак
Радиша Петровић, Чачак
Дојчило Петровић, Чачак
Александар - Ацо Јовановић, Чачак
Радисав Урошевић, Чачак
Милош Урошевић, Чачак
Драгољуб - Драган С. Суботић, Чачак
Слободан Миловановић, Чачак
Радиша Кувелић, Чачак
Милорад Јевтовић - Миго, Чачак
Вељко Рађеновић, Чачак
Владислав Поповић - Вапа, Чачак
Милош Тајсић, Пухово
Удружење пензионера Гуча
Милан Мисаиловић, Ужице
Општински одбор СПС Чачак
Александар - Леко Рајевић, Чачак
Радош Петровић, Мајдан

Ђорђе - Ђоко Милосављевић, Чачак
Софија Николов, Чачак

Влајко Јовановић, Горњи Милановац
Томислав Тодоровић, Горњи Милановац
Стојка Струњаш, Горњи Милановац
Косана Радосављевић, Горњи Милановац
Олга Ђорђевић, Горњи Милановац
Душанка Тасић, Горњи Милановац
Драшко Ђурчић, Горњи Милановац
Превислав Вулићевић, Чачак
Нешо Вранић, Чачак
Марија Тодосијевић, Чачак
Матија Ђојбашић, Чачак
Петар Блануша, Чачак
Бранко Ковачевић, Чачак
Драгољуб Вучићевић, Чачак
Божидар - Божо Несторовић, Чачак
Милољуб Бисенић, Чачак
Љубо Рајић, Бањица
Радиша Ђоковић, Бањица
Иван Ниновић, Чачак
Александар Лазаревић, Чачак
Будимир - Буда Петровић, Чачак
Месно удружење СУБНОР-а Коштњак - Чачак
Јован Милетић, Чачак
Марија Савић, Чачак
Стана Чутовић, Чачак
Рајка Гргашевић, Чачак
Јорданка Николић, Чачак
Вукашин Јаковљевић, Кулиновци
Милош Нешовић, Чачак
Радош Недић, Чачак
Милосав Боровњак, Брезна
Станимир Николић, Чачак
Милица Петронијевић, Чачак
Велимир Домановић, Чачак
Мирослав Живковић, Чачак

Милован Живковић, Чачак
Видоје Живковић, Чачак
Десимир Пауновић, Чачак
Милорад - Лале Станојевић, Чачак
Рајко Баралић, Чачак
Радош Драмићанин, Чачак
Милоје Кнежевић, Чачак
Љубиша Бабовић, Чачак
Вељо Бабовић, Чачак
Синиша Васовић, Чачак
Вишња Пајић, Чачак
Александар - Ацо Бугарчић, Кулиновци
Раденко Симовић, Трнава
Светомир Стовраг, Чачак
Нада Марковић, Чачак
Милица Ђорђевић, Чачак
Драгутин Јањић, Атеница
Петар Љубичић, Мрчајевци
Миљко Илић, Мрчајевци
Миљко Стојановић, Мрчајевци
Благоје Томић, Мрчајевци
Сретен Рајић, Бањица
Нада Јелушић, Чачак
Васо Крсмановић, Трнава
Петар Папић, Чачак
Добривоје Савић, Вапа
Божидар Пекић, Атеница
Видосава Гудурић, Атеница
Спасоје Милованчевић, Лучани
Светолик - Цвеле Урошевић, Горња Трепча
Милорад Бојовић, Доња Трепча
Радмила Бојовић, Доња Трепча
Светозар Лазаревић, Доња Трепча
Милија Бојовић, Доња Трепча
Миодраг - Гига Гајовић, Мрчајевци
Драгана Гајовић, Мрчајевци
Радомир Спасојевић, Мрчајевци
Мирјана Љубичић, Мрчајевци

Марина Танасковић, Мрчајевци
Нада Александрић, Чачак
Адам Грујовић, Чачак
Божо Кецовић, Чачак
Војин Васиљевић, Кулиновци
Величко Радовић, Чачак
Братислав - Бућо Обреновић, Чачак
Љубомир Радивојевић - Шаја, Чачак
Добривоје - Блажо Благојевић, Чачак
Радојле Марковић, Чачак
Вера Тодоровић, Горњи Милановац
Ратомир Симовић, Чачак
Милутин Карас, Чачак
Олга Маринковић, Чачак
Дане Златић, Чачак
Владан Петровић, Чачак
Полксија Васиљевић-Бабовић, Трнава
Предраг Васиљевић, Трнава
Милун Симовић, Доња Трпача
Милан - Мики Вучетић, Чачак
Мирјана и Миодраг Богдановић, Чачак
Радојка - Кека Исаиловић-Јовановић, Чачак
Милорад Токовић, Чачак
Гина Станојчић, Чачак
Срећко Живковић, Чачак
Десанка Лишанчић, Атеница
Нада Лазић, Горњи Милановац
Милан Павловић, Чачак
Миливоје Бежанић, Горичани
Здравко Јанковић, Чачак
Томислав - Томо Јовановић, Чачак
Александар - Ацо Јовановић, Чачак
Дојчило Недовић, Ртари
Јовић Ђукић, Парменац
Александар Тодосијевић, Кулиновци
Мирослав Васиљевић, Чачак
Миливоје Властелица, Горичани
Живорад - Живко Јањић, Атеница

Неџиб Мучевић, Чачак
Десимир Бојовић, Чачак
Милош Матијевић, Чачак
Милаи Ковачевић, Кулиновци
Драган Ковачевић, Кулиновци
Горгина Вујичић, Чачак
Мира Миловановић, Чачак
Србољуб Нешовић, Кулиновци
Борисав Петровић, Кулиновци
Петар Кулашевић, Кулиновци
Милован Алемпијевић, Кулиновци
Слободан Нешковић, Чачак
Мирољуб Нешковић, Чачак
Раденко Вучићевић, Кулиновци
Радован Петронијевић, Чачак
Душанка Ружић, Чачак
Ковина Таловић, Чачак
Цвета Ћирковић, Чачак
Предраг С. Ћурчић, Чачак
Милош Ћурчић, Чачак
Момчило Мићановић, Чачак
Братислав Мишовић, Кулиновци
Станислав Мирковић, Лучани
Лука Бугарчић, Лучани
Илија Домановић, Лучани
Живојин Божићевић, Лучани
Милун Радуловић, Лучани
Сретен Тадић, Лучани
Сретен Радоњић, Граб
Слободан Броћић, Гуча
Томо Броћић, Гуча
Томислав - Томо Протић, Гуча
Радомир Илић, Гуча
Александар Броћић, Гуча
Владан Достанић, Тијање
Ацо Милосављевић, Лучани
Богдан Циврић, Чачак
Живадин Скелић, Чачак

Милован Скелић, Чачак
Божидар - Божо Скелић, Чачак
Бранка Савковић, Чачак
Ацо Стаменковић, Чачак
Славиша Маринковић, парменац
Радивоје Мићовић, Парменац
Војислав Богдановић, Парменац
Божидар Симовић, Доња Горевница
Милоје Ђорђевић, Доња Горевница
Никола Кузмановић, Доња Горевница
Цвелан Вучићевић, Доња Горевница
Богдан Кузмановић, Доња Горевница
Мица Глишовић, Доња Горевница
Божидарка Јевтовић, Доња Горевница
Милица Прекић, Горњи Милановац
Слободан Царевић, Горњи Милановац
Марија Радојевић, Горњи Милановац
Милорајка Ђурђевић, Горњи Милановац
Рајка Ивановић, Горњи Милановац
Богољуб Јовановић, Горњи Милановац
Мирослав Милић, Чачак
Ранко Поповић, Тијање
Војко Адамовић, Марковица
Радос Радвановић, Коњевићи
Андријас Петровић, Коњевићи
Милисав Вучићевић, Коњевићи
Томислав Вујадиновић, Коњевићи
Радиша Миладиновић, Коњевићи
Јерослав Лазовић, Коњевићи

Свима њима захвални су аутор и издавачи. Захвални су онима који су пружили помоћ у току штампања књиге, нису овде уписани

**РАДИСАВ НЕДОВИЋ
ЧАЧАНСКИ КРАЈ У НОБ
- СЛОБОДАРИ НА СТРАТИШТИМА 1941 - 1945.
Споменица
Прво издање**

Лектор и коректор
Радован М. МАРИНКОВИЋ

Компјутерска обрада
Миломир ПОПОВИЋ ПРАЊО

Тираж: 1.000 примерака

Штампа: „ЈЕЛ-МИЛ” Штампарија „БАЈИЋ”

Чачак, 2009. године

ЦИП - Каталогизација у публикацији
Народна библиотека Србије, Београд

94(497.11) „1941/1945”

НЕДОВИЋ, Радисав

Чачански крај и НОБ : слободари на
стратиштима : 1941-1945 : [споменица] /
Радисав Недовић. - 1. изд. - Чачак ; Студио
за нови дизајн ; Чачак ; Лучани ; Горњи
Милановац : Окружни и општински одбор
СУБНОР-а, 2009 (Чачак : Јел-Мил, Штампарија
Бајић) - 497 стр. : илустр. ; 25 см. -
(Едиција Чачански крај у НОБ)

Ауторова слика. - Тираж 1.000. - Белешка о
аутору: стр. 493-494. - Библиографија: стр.
485-490 и 491-492.

18ВМ 978-86-84383-76-3

а) Народноослободилачка борба 1941-1945 -
Чачак и околина - 1941-1945
СОВ188.8К-ГО 155110412

У току штампања књиге новчану помоћ су дали:

Хафа Карић Београд
Милан Мандић, Београд
Јањо Ћурчић, Жежевица
Смиља Мандић, Београд
Месна заједница, Гуча
Драга Радосављевић, Београд
Даринка Вујиновић, Београд
Нада Мијаиловић, Чачак
Драган Војиновић, Чачак
Владан Стефановић, Чачак